

Instituția Arhivelor Statului din Moldova la 175 de ani de existență

MARIA IGNAT

Activitatea arhivistică în Moldova a fost reglementată, ca și în cazul Țării Românești, prin *Regulamentele Organice*, Arhiva Statului în Muntenia luând ființă la 1 mai 1831 (la 3 mai 1831 a fost făcută prima depunere de dosare la Arhiva Statului, 13 dosare ale desființatului Divan Săvârșitor), iar în Moldova la 1 ianuarie 1832 (Gheorghe Asachi fiind numit arhivist al statului la aceeași dată, 1 ianuarie 1832).

În *Regulamentul Organic al Moldovei, cuprins în nouă capite* se fac referiri atât la arhiva Înalțului Divan: „Masa arhivelor unde se vor ține toate acturile publice precum anaforale, hrisoave, hațișerifuri, atingătoare de drepturile și pronomiile Moldovei”, cât și la atribuțiile arhivistului: „Arhivarul, în a cărui priveghere se încredințează toate acturile acestea, se va îngriji de a le aduna din orișice parte se vor afla și a le ține în bună păstrare. Tot la această masă vor fi păstrate toate planurile rădicate de comisiile hotărâtoare și copiile mărturiilor hotărâtoare date fieștecăruie proprietariu precum se orânduiește la Secția Obșteștei hotărâtoare; iar spre siguranță păstrare a acestei Arhivi și îndemânarea aflării acturilor, va fi în curtea domnească o înadinsă cuviincioasă zidire întru îngrijitoare pază a osăbitului Arhivist al Statului”¹.

În art. 410 din *Regulamentul Organic*, capitolul *Numiri la deosebite publice dregătorii*, se stipulează: „în fieștecare an la încheierea sesiilor Obșteștei Adunări, originalurile sânilor înfășoșate, precum și alte documenturi să vor depune în Arhiva Statului a căreia alcătuire și păstrare va fi încredințată unui boier cu însușirile cerșute pentru asămine dregătorie”. Modalitatea numirii Arhivistului Statului este redată în același articol: „ca un depozitar al acturilor publice și dregătorești să va numi de către Domn din doi candidați propuși de către Obșteasca Obicinuită Adunare”. „Boierul cu însușirile cerute” pentru a ocupa „dregătoria” de Arhivist al Statului la Iași a fost Gheorghe Asachi, urmând ca localul pentru Arhive, „o înadinsă, cuviincioasă zidire”, să se construiască mai târziu.

Primele instrucțiuni care reglementau activitatea noii instituții au fost date de Marea Logofeție a Dreptății din Moldova la 26 ianuarie 1832² și cuprind dispoziții referitoare la: modul de depunere și de păstrare a actelor în Arhiva

¹ D.J.A.N. Iași, Colecția *Manuscrise*, Ms. nr. 70 – *Regulamentul organicesc al Moldovei, cuprins în nouă capite*, 1831, art. 366, al. c, f. 133.

² *Ibidem*, *Arhiva de cancelarie*, ds. 38/1832, f. 8.

Statului, întocmirea evidenței acestora, interdicția de a se scoate acte din depozite „fără deosebită pozvolenie a stăpânirii”. Arhivistul avea obligația de a ține două condiți, de intrare și ieșire a corespondenței, urmând ca secretarul să consemneze la zi, într-o altă condică (paladium), toate legiuirile și orânduilele astfel încât „totdeauna să le aibă la îndemână când va cere trebuința”.

În anii următori s-au făcut timide încercări de găsire a unor metode vizând ordonarea și selecționarea materialului intrat în Arhiva Statului din Iași. Astfel, încă în anul 1832 Gheorghe Asachi a găsit „metodul lesnicios” care urma să faciliteze depistarea unui dosar sau a unei condiți: așezarea lor pe „litere” (alfabetic), în funcție de importanța dată unei activități sau de numele proprii apărute în dosarul respectiv³.

În anul 1838, la propunerea Arhivei Statului, Ministerul Justiției aproba „Instrucțiunile pentru chipul cum să se pregătească pe la tribunale actele ce se trimit la Arhiva Statului și cum să se înapoiască Arhivei actele ce se vor trage de la dânsa”, instrucțiuni care au fost trimise spre aplicare tuturor instituțiilor.

O altă reglementare, de data aceasta privind operațiunea de selecționare, a fost emisă în anul 1855 prin Legea „pentru chipul desființării actelor acelor netrebuitoare de la Arhiva Statului”.

Prin restructurarea instituțională a „epocii marilor reforme”, Arhivele Statului din Moldova au fost mutate, la 4 aprilie 1862, de la Ministerul Justiției la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, în același timp înființându-se Direcția Generală a Arhivelor Statului, cu sediul în București, iar Arhivele Statului din Iași erau „provizoriu ... Arhivă Sucursală, cu depozite administrative și judecătorești, personalul ei fiind compus din un cap și doi copişti”.

Alte reglementări juridice care s-au răsfrânt asupra activității arhiviștilor ieșeni au fost cele din 4 martie 1865, 4 martie 1869, 11 iulie 1872, pentru ca Legea privind organizarea Arhivelor Statului din anul 1925 să consfințească existența Direcției Generale la București și a patru Direcții Regionale, la Iași, Cluj, Cernăuți și Chișinău. Doi ani mai târziu, Direcția Regională a Arhivelor Statului din Iași s-a transformat în Serviciu, condus de un șef-artivar⁴.

Activitatea de pionierat a Arhivelor ieșene este strâns legată, după cum am menționat, de numele primului ei arhivist, Gheorghe Asachi, personalitate foarte cunoscută în epocă, scriitor, editor de periodice, diplomat, inginer și arhitect. De-a lungul timpului, nume ilustre ale culturii românești (Vasile Alecsandri, Gheorghe Sion, Teodor Codrescu, Sever Zotta), sau personalități locale marcante (Gheorghe Ungureanu, Constantin Turcu) și-au împlinit destinele cu activitatea instituției Arhivelor ieșene.

³ Maricica Ifrim, *Tradiție și actualitate: Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Iași*, în „Dosarele istoriei”, an VI, nr. 4(56), 2001, p. 15.

⁴ *Ibidem*, p. 16.

În cei 175 de ani de existență, nenumărate fonduri de arhivă, documente, manuscrise, stampe, fotografii, planuri, hărți, sigilii, strânse de arhiviștii ieșeni, de multe ori în condiții vitrege, și păstrate cu grijă pentru viitorime, au sporit tezaurul arhivistic al Moldovei.

Colecția de *Documente*, care conține cu mult peste 100.000 de piese (cea mai veche fiind din vremea lui Bogdan I, 1364⁵), reunește documente provenind din cancelariile domnitorilor Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Petru Rareș, Alexandru Lăpușeanu, Ștefan Tomșa, Vasile Lupu, Dimitrie Cantemir etc., altele referitoare la activitatea unor personalități din domeniul științei, artei, literaturii (Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, Costache Conachi, Ionică Tăutul, Gheorghe Asachi, Constantin Negruzzi, Costache Negri, Vasile Alecsandri, Alexandru I. Cuza, Mihail Kogălniceanu, Alecu Russo, Ion Creangă, Titu Maiorescu, Vasile Conta, Mihai Eminescu, Emil Racoviță, Nicolae Iorga, Garabet Ibrăileanu, George Enescu, Mihail Sadoveanu, C. I. Parhon, George Călinescu etc.).

O altă colecție, cea de *Manuscrise*, valoroasă atât prin piesele rare pe care le conține, cât și prin vechimea lor (multe dintre ele datând din veacul al XVI-lea), cuprinde 2663 u.a., din perioada 1500-1981⁶, textele acestora fiind scrise în limbile română, engleză, franceză, germană, greacă, latină, polonă, rusă, slavă, armeană și turcă. Alături de manuscrisele de carte veche românească, în colecție se află foarte multe piese de teatru, originale și traduceri, adevărată „mină de aur” pentru istoricii literaturii.

De remarcat între fondurile arhivistice ieșene cele provenite de la instituțiile Moldovei. Astfel, cel al *Vistieriei Moldovei* (1763-1861) cuprinde, printre altele, „«sămile» finanțelor Principatului și condicile de porunci și anaforele, pornite din Cancelaria Vistieriei către ispravnicii ținuturilor pentru încasarea birurilor, executarea havelalelor și a altor obligații ale locuitorilor față de stat și de stăpânii de moșii”⁷. În același fond se află *Catagrafiile Moldovei* pe anii 1820, 1832, 1838, 1845 și 1851, întocmite pe ținuturi, cu date despre sate și locuitorii acestora (supuși dărilor sau scutiți).

Fondul *Secretariatul de Stat (1832-1862)* conține corespondența cu Constantinopolul și consulii altor țări, situația supușilor străini, evidența rangurilor boierești, date referitoare la organizarea instituțiilor, administrarea orașelor și ținuturilor, finanțele țării, dezvoltarea învățământului și a culturii (școala, teatrul, muzica); evoluția industriei și a comerțului (intern și extern); probleme sanitare; memorii, referate și proiecte de legi, observații asupra

⁵ Idem, *Patrimoniul arhivistic ieșean*, în *loc. cit.*, p. 18.

⁶ *Ibidem*, p. 19.

⁷ Rodica-Eugenia Anghel, *Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale*, în „Arhiva Românească”, tom II, fasc. 2/1996, p. 137.

aplicării legilor; informații privind viața economică, socială, politică și culturală a Moldovei⁸.

Informații interesante se găsesc în documentele reunite în fondurile *Ministerul de Interne al Moldovei (1831-1862)* și *Ministerul de Justiție (1832-1862)*, acestea oferind date statistice privind producția agricolă, ocupația locuitorilor, împărțirea administrativă a Moldovei, comerțul țării, Revoluția de la 1848 și Unirea Principatelor, moșiile boierești, răzășești și mănăstirești.

Un alt fond arhivistic, *Epitropia generală a Casei Spitalelor „Sf. Spiridon” din Iași* (cea mai mare și mai veche instituție spitalicească din Moldova), cuprinde informații relative la donațiile primite de la particulari și Domn, la arendă, cumpărături, schimburi și hotărnicii de moșii, dezvoltarea viticulturii, chirii ale caselor și ale dughenelor, activitatea pieței interne, volumul importului și exportului unor mărfuri etc.

Evoluția învățământului din Moldova poate fi urmărită cu ajutorul documentelor existente în fondurile: *Comitetul de inspecțiune școlară (1849-1901)*, *Institutul Politehnic din Iași (1938-1964)*, *Institutul Agronomic „Ion Ionescu de la Brad” (1919-1960)*, *Institutul de Medicină și Farmacie (1879-1957)* și *Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” (1860-1944)*.

Deosebit de apreciate de cercetători, pentru valoarea informațiilor pe care le oferă, sunt și fondurile *Miliția pământescă a Moldovei (1830-1862)*, *Primăria municipiului Iași (1832-1950)*, *Comitetul Sănătății (1832-1861)*, *Mitropolia Moldovei (1827-1900)* și *Isprăvnicia ținutului Iași (1831-1862)*.

Nu trebuie uitate *fondurile și colecțiile personale*, care conțin date asupra vieții și activității unor personalități precum: Ioan Antonovici, N. A. Bogdan, prof. univ. Petre Bogdan, prof. Mihai Costăchescu, Arcadie Dugan și Ilie Opaț-Dugan, George Juvara, episcop Melchisedec, prof.univ.dr. Gr. D. Popa, prof.univ. Neculai Macarovici, prof.univ. Petru Poni, pictor Florica Steriade, Tereza și Eleonora Strătilescu, Ileana D. Sturza, prof. univ. Erast Tarangul, Alexandru Gonța.

Arhivele ieșene s-au străduit să reprezinte, de-a lungul anilor, nu numai un loc de păstrare a documentelor, ci și un locaș de cercetare științifică și de valorificare a unui patrimoniu de cea mai mare importanță pentru istoria Țării Moldovei și a României. Tezaurul documentar al Moldovei a devenit accesibil cercetătorilor, din țară și străinătate, prin editarea unor utile instrumente de informare științifică. Astfel, la Iași a fost publicat, în anul 1947, primul *Îndrumător în Arhivele Statului (Iași)*, căruia i s-au alăturat, până în anul 1970, încă trei volume. De menționat inventarele arhivistice științifice ale fondurilor: *Secretariatul de Stat al Moldovei, 1832-1862*, *Epitropia Generală a Casei*

⁸ *Ibidem*.

Spitalelor „Sfântul Spiridon” din Iași, 1824-1948, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 1860-1944, precum și edițiile de documente (*Documente privitoare la Anul revoluționar 1848 în Moldova; Documente privitoare la istoria economică a României. Orașe și târguri, 1776-1861*, seria B. Moldova). Lui Gheorghe Ungureanu, de la a cărui naștere s-au scurs 100 de ani, îi datorăm volumul *Figuri de arhiviști români: Gheorghe Asachi (1788-1869)* și tot el a încercat (fără succes, însă), la începutul anului 1943, publicarea periodicului „Arhivele Moldovei”, proiect concretizat peste ani, prin apariția volumelor I-II (1994-1995) și III-IV (1996-1997).

Valorosul patrimoniu documentar pe care-l adăpostește, îl conservă și-l valorifică, printr-o paletă largă de activități, Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale ale României îi asigură acestei instituții un loc binemeritat în peisajul științific și cultural al frumosului municipiu moldav.

Résumé

Les Archives de Jassy célèbrent cette année leur 175^{ème} anniversaire : le 1^{er} janvier 1832, le Règlement Organique de la Moldavie (première constitution instituant une administration moderne) consacrait l'existence des Archives de l'État, sous la direction de Gheorghe Asachi, grand militant pour la modernisation et pour les libertés politiques.

L'Union de la Moldavie avec la Valachie en 1859 a été suivie par l'unification dans tous les domaines de l'administration. En 1862 les Archives de Moldavie et de Valachie étaient réunies comme Direction Générale des Archives de l'État.

Le patrimoine archivistique conservé à Jassy a une valeur documentaire inestimable, comprenant des documents de chancellerie émis par les plus importants voïvodes de Moldavie, tels Étienne le Grand, Petru Rareș, Dimitrie Cantemir, des manuscrits des grands chroniqueurs moldoises, les documents de la Trésorerie de la Principauté de Moldavie, du Secrétariat d'État. Également importantes sont les documents qui visent la vie culturelle, économique et sociale dans les différentes étapes de l'évolution institutionnelle de ce principauté roumain avant et après l'unification de l'État roumain.